
LISTERA OVATA IN DRENTHE

HANS DEKKER

Zusammenfassung

Listera ovata ist in der niederländischen Provinz Drenthe eine recht seltene Art, die nur noch in fünf Quadranten (von 1 km²) vorkommt. Einige der Populationen bestehen nur aus wenigen Pflanzen. Die Art wächst in Drenthe in Erlenbruchwäldern, Wäldern auf schwerem, schwarzem Ton und auf Magerwiesen, also in etwas vom Normalen abweichenden Biotoptypen.

Summary

Listera ovata is a rare species in the Dutch province of Drenthe, only occurring in five quadrants (of 1 km²). Some of the populations only contain a few specimens. The species grows in Drenthe in alder marsh forests, forests on heavy black clay and in meadows on meagre soils, thus in somewhat aberrant biotopes.

Inleiding

Listera ovata is geen orchideeësoort die veel floristen tot de verbeelding spreekt. In veel delen van Europa komt zij zeer algemeen voor. Lokaal is zij zelfs de algemeenste orchideeësoort, zoals b.v. in Zuid-Limburg. Het hart van floristen inclusief orchideeënliefhebbers gaat niet veel sneller kloppen voor zeer algemene soorten. De weinig opvallende geel-groene kleur zal hier waarschijnlijk aan bijdragen. *Listera ovata* is echter niet overal algemeen. In Drenthe behoort zij tot de zeldzame plantesoorten. In de periode van 1980 tot en met 1992 is *Listera ovata* slechts in 11 kilometerhokken aangetroffen. Momenteel zijn van deze 11 kilometerhokken nog slechts 5 bezet. Met name in Noord-Drenthe zijn binnen de kilometerhokken nog enkele individuenrijke populaties bekend. Voor het overige gaat het steeds om slechts enkele planten per kilometerhok.

Zoals vaker wanneer plantesoorten schaars zijn, b.v. omdat zij aan de rand van hun verspreidingsgebied voorkomen, vertoont de soort een ander ecologisch "gedrag". Een dergelijke soort is veelal alleen te vinden in bijzondere milieus. Dit geldt in Drenthe ook voor *Listera ovata*. Behoudens enkele uitzonderingen komt *Listera*

ovata in Drenthe voor in bijzonder waardevolle milieus, zoals Elzenbroekbossen, bossen op potklei en in schraal grasland. Hieronder zullen deze bijzondere milieus nader worden voorgesteld.

Elzenbroekbossen (*Alnetalia glutinosae*)

Goed ontwikkelde Elzenbroekbossen zijn een schaars goed. In Drenthe komen in beekdalen lokaal nog enige Elzenbroekbossen voor, b.v. in het Drentse A gebied. Dit bostype is uiterst gevoelig voor veranderingen in zijn milieu. Verdroging en eutrofiëring zijn funest. Een kenmerk van Elzenbroekbossen is, dat deze bossen regelmatig onder water staan. Elzenbroekbossen zijn in beekdal-situaties afhankelijk van kwelwater. Dit is water welke een bepaalde periode na het inzijgen in de bodem, elders door potentiaalverschil weer aan de oppervlakte komt. Gedurende de verblijftijd in de bodem is het water door afstroming over b.v. potklei of keileem verrijkt met mineralen, zoals ijzer en calcium. Veel plantesoorten zijn afhankelijk van dit mineraalrijke grondwater. Het is tekenend, dat *Listera ovata* in Drenthe vooral op plaatsen voorkomt waar mineraalrijk grondwater voorkomt. Elzenbroekbossen worden gekenmerkt door het voorkomen van o.m. *Alnus glutinosa*, *Ribes nigrum*, *Calamagrostis canescens*, *Carex paniculata* en *Solanum dulcamara*.

Bij een bezoek in het voorjaar van een bepaald bosje in het Drentse A gebied, zien we dat dit bosje nog vrijwel geheel onder water staat. *Listera ovata* staat hier op een "eilandje", waar het water net niet meer tot aan het maaiveld staat. Zonder laarzen is de exacte vindplaats niet te bereiken. *Listera ovata* komt zeer constant in dit bosje voor. Het minimum aantal planten is zes, het maximum twaalf.

Het naastgelegen bosje is nog fraaier met in de kruidlaag ook andere interessante als *Caltha palustris*, *Viola palustris* en *Chrysosplenium alternifolium*. Dit zijn soorten van Elzenbronbossen. In dit bos is ook te zien dat als het bos plaats maakt voor hooiland er andere van mineraalrijke kwel afhankelijke planten gaan groeien. Hier zijn b.v. *Dactylorhiza majalis*, *Juncus acutiflorus* en *Scirpus sylvaticus* aanwezig. Een gemeenschappelijke soort is *Caltha palustris*.

Het interne beheer van dit soort bossen bestaat uit niets doen. Door natuurlijke processen voorrang te geven, wint het bos aan variatie en aan waarde. Het externe beheer bestaat uit het tegengaan van nadelige beïnvloeding als verdroging, vermessing e.d. Het spreekt vanzelf dat de beïnvloeding van systemen die afhankelijk zijn van kwelwater niet bij de rand van het bosje ophoudt, maar dat de inziggebieden honderden meters verderop van groot belang zijn voor het behoud van dit soort bosjes en graslanden. Door ontwatering verdwijnen de bijzondere soorten ten gunste van b.v. *Urtica dioica*.

Elzenbronbos bij Anloo langs de Drentse A

Listera ovata in het potkleibos bij Roden

Bossen op potklei

In Noord-Drenthe komt op vrij grote schaal potklei voor. Soms op vrij grote diepte, maar vaak ook aan de oppervlakte. De bossen op potklei behoren tot de rijkste van ons land. Hier komen soorten voor uit de rijkere bostypen als de Drentse vorm van het Eiken-Haagbeukenbos (*Stellario-Carpinetum*) en het Elzen-Vogelkersverbond (*Alno-padion*). Tot de verbeelding sprekende soorten zijn o.m. *Carex sylvatica*, *Carex pallescens*, *Sanicula europaea*, *Epipactis helleborine*, *Viola reichenbachiana*, *Veronica montana* en *Scutellaria minor*, ten dele soorten die op de FLORON Rode lijst staan. Als typische vertegenwoordiger van rijke boszomen komt *Agrimonia procera* voor. Tussen dit alles staan soms honderden exemplaren van *Listera ovata*. Het is hier niet het kwelwater welke voor de aanvoer van voldoende mineralen zorgt, maar de aanwezigheid van mineraalrijke potklei. De bossen op potklei waren vroeger vooral in gebruik als hakhout. Hierdoor kwam er periodiek, zo om de 20 - 30 jaar weer voldoende licht op de bodem voor een aantal lichtminnende soorten als b.v. *Carex pallescens* en *Scutellaria minor*. Ook *Listera ovata* vertoont een lichte voorkeur voor de opengevallen plaatsen. Als de schaduw te dicht wordt, komen veel planten niet meer tot bloei. Een hakhoutbeheer is voor deze vaak kleine bosjes dan ook de meest aangewezen beheersvorm.

Schraal grasland

In de tijd dat Drenthe nog op grote schaal blauwgrasland kende, was *Listera ovata* waarschijnlijk een gewone soort in deze graslanden. In Noord-Drenthe komt nog een fragment van dit blauwgrasland voor, waar tot voor enige jaren nog enkele exemplaren van *Listera ovata* groeiden. Tegenwoordig komt *Listera ovata* nog maar in één schraal grasland voor en wel bij Havelte. Het is geen blauwgrasland, maar een rijke variant van het Borstelgrasverbond (*Violion caninae*). Het gebied is gelegen op karmijnrode keileem, welke relatief kalkrijk is. Bij graafwerkzaamheden in de omgeving kwamen zeer grote brokken kalksteen naar boven, die ooit door het landijs moeten zijn meegevoerd. Het gebied bestond vroeger uit heide, maar in de Tweede Wereldoorlog is in de heide een vliegveld aangelegd. Na de oorlog is de bestrating verwijderd en bleef de baan liggen. Eén gedeelte is ontgonnen, maar de rest is blijven liggen i.v.m. de grote hoeveelheid bommen in dit terrein. De vliegstrip begon langzaam te begroeien met pionierplanten. Orchideeën gedragen zich ten dele ook als pioniersoorten. In totaal zijn er dan ook 11 soorten orchideeën gevonden. In de zestiger jaren was het gebied paars van de bloeiende *Dactylorhiza*'s. Ook *Listera ovata* vestigde zich in het gebied. Doordat er niets aan beheer gebeurde, groeide het gebied langzaam met bos dicht. Veel soorten verdwenen uiteindelijk. In de tachtiger jaren waren er nog maar een paar kleine open gedeeltes. In de schaduw kwamen nog een paar exemplaren van *Listera ovata* voor.

Heischraal grasland bij Havelte

Bos op potklei bij Roden, met o.a. *Listera ovata*

Epipactis helleborine deed het goed in de schaduw en kwam massaal voor. Op initiatief van het toenmalige Consulentenschap Natuur-, Milieu- en Faunabeheer (NMF) en de Stichting Landschapsbeheer Drenthe (SLD) werd de eigenaar, de gemeente Havelte, ervan overtuigd achterstallig onderhoud uit te voeren. De open plekken werden weer vergroot en de zo ontstane open ruimtes gemaaid met afvoer van het vrijkomende gewas. Na enige jaren begon de vegetatie zich te herstellen. Momenteel komen er weer zes soorten orchideeën voor, nl. *Dactylorhiza praetermissa* ssp. *praetermissa*, *D. praetermissa* ssp. *junialis*, *D. maculata*, *Epipactis helleborine* en *palustris* en *Listera ovata*. Sommige komen zelfs alweer in grote aantallen voor.

Juist in de open gedeeltes worden de exemplaren van *Listera ovata* het grootst. Planten van 50 cm hoog zijn geen uitzondering. De vegetatie bestaat o.m. uit *Erigeron acris*, *Ophioglossum vulgatum*, *Botrichium lunaria*, *Euphrasia stricta*, *Danthonia decumbens*, *Erica tetralix*, *Calluna vulgaris* en *Leucanthemum vulgare*. Hieruit blijkt dat herstel van vegetaties indien de uitgangssituatie nog gunstig is, best mogelijk is. In 1990 kwam het bericht dat het terrein ontdaan moest worden van de nog aanwezig bommen. De Explosieven Opruimings Dienst (EOD) heeft vanaf het begin echter de garantie gegeven het terrein zo min mogelijk te beschadigen. Door een goede samenwerking met NMF is dit inderdaad goed gelukt. Twee keer is er een bom ontploft. Hierbij kwamen grote hoeveelheden leem vrij, die weer ten goede kunnen komen aan pioniersplanten. Daarnaast is het restant aan opslag verwijderd, waardoor het areaal jaarlijks te maaien terrein verder is vergroot.

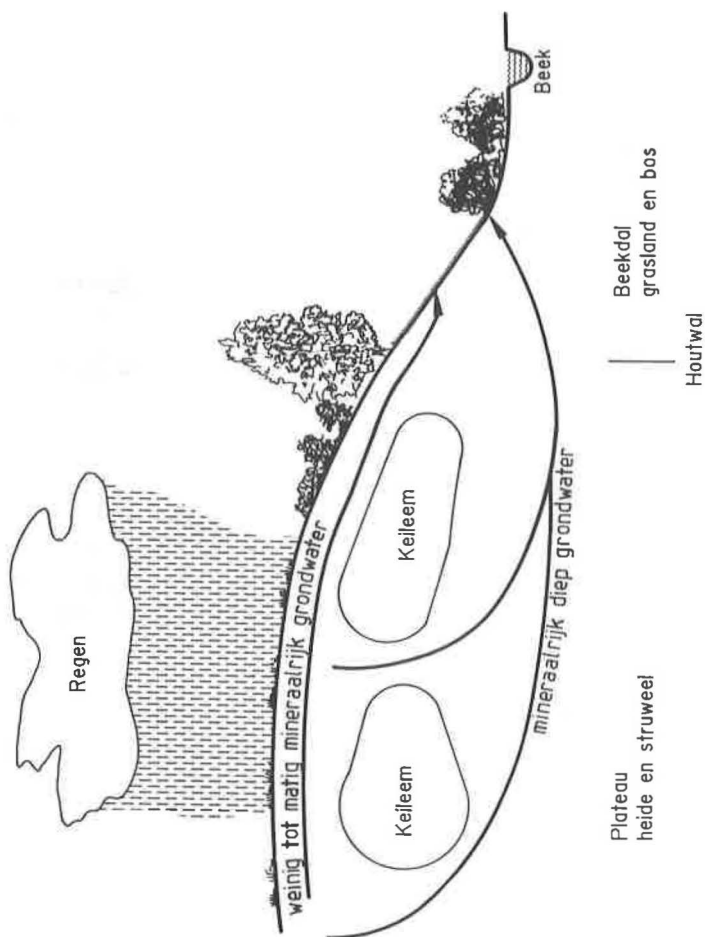
De verwachting is, dat bij gelijkblijvend beheer, het terrein nog verder aan waarde zal winnen. Daarnaast heeft de geschiedenis van het terrein geleerd, dat natuurontwikkeling op keileem zeer goed mogelijk is en dat er binnen enkele decennia grote natuurwaarden tot ontwikkeling kunnen komen.

Literatuur

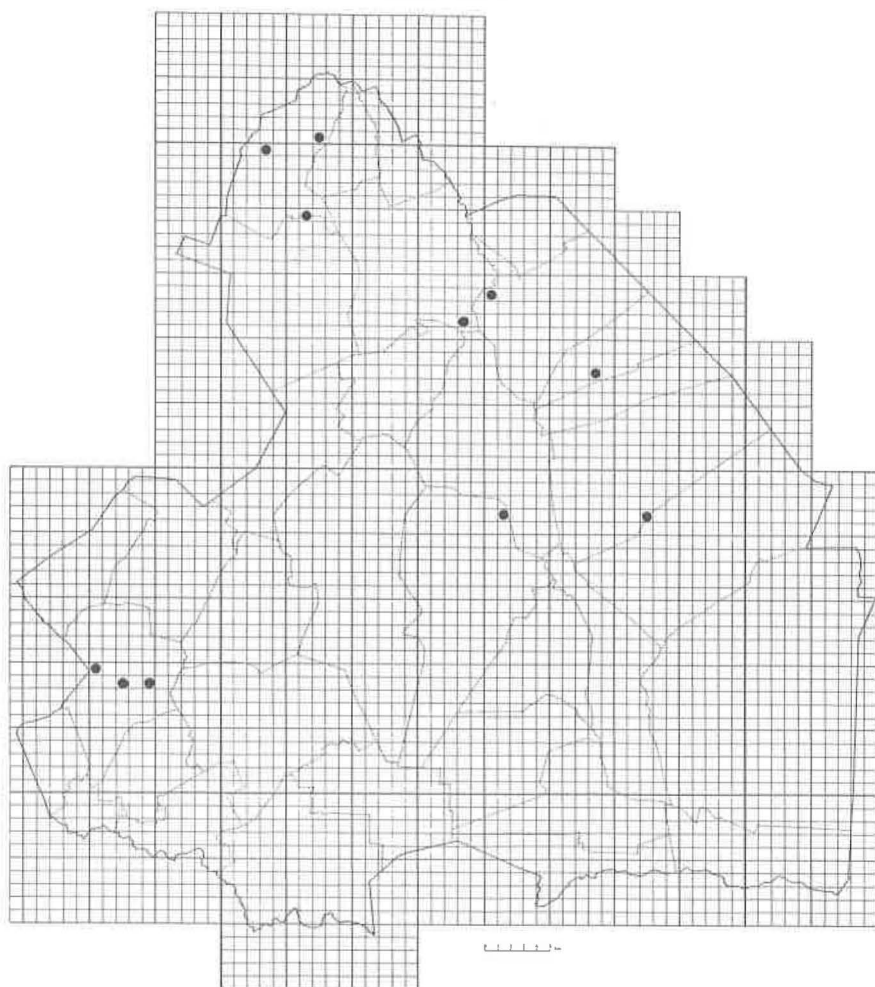
- Dekker, H., 1992. De verspreiding van de orchideeën in Drenthe 1980-1992. Assen.
Provincie Drenthe. 1992. Natuur in Drenthe. Assen.

H. Dekker
Mortonhof 42
7908 AP Hoogeveen

EENVOUDIGE WEERGAVE VAN DE GRONDWATERSTROMING (KWEL) IN EEN DRENTS BEEKDAL

Orchideeën in Drenthe 1980-1992

- *Listera ovata* (Grote keverorchis)